

JURJEVSKI OBIČAJI U TUROPOLJU

VEDRANA PREMUŽ
Etnografski muzej Split
Iza lože 1
HR-21000 Split

UDK 392
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 9.11.2004.

U tekstu su, prema vlastitim istraživanjima, opisani jurjevski običaji u turopoljskom kraju i to u Donjoj Lomnici, Gradićima, Velikoj Mlaci i Mićevcima. Autoricu je zanimao slijed promjena u jurjevskim običajima ovoga kraja od tridesetih godina prošloga stoljeća do danas. Uočava se stvaranje jednog novog, izmišljenog jurjevanja koje je spoj tradicije i novih oblika zabave uz financiranje raznih subjekata koji u tome vide svoj interes.

Jurjevski običaji u Donjoj Lomnici

Jurjevski običaji poznati su u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (uglavnom kajkavskoj) i u sjeveroistočnoj Sloveniji, a označavali su početak prvih seljačkih radova u godini.¹

Obilježava se 23. travnja i uz njega je vezan niz početnih običaja jer se nalazi na granici između zimske i ljetne polovice godine.²

Običaj se u narodu prihvaćao kao pravi početak proljeća te kao početak gospodarske godine. Na taj dan su se mijenjali,

¹ Juraj je bio visoki rimski časnik, pogubljen za Dioklecijana 303. godine jer se nije htio odreći kršćanske vjere. Puk ga je štovao od V. stoljeća iako je bilo više pokušaja da ga se izbací iz rimokatoličkog kalendara zbog povijesne neutemeljenosti. Zgoda o Jurjevoj borbi sa zmajem po kojoj je poznat nastala je negdje na istoku, a posredstvom kršćanske literature stigla je na zapad. Prema legendi Juraj je ubio zmaja i spasio kraljevnú, što se tumačilo različito: neki kao povijesnu istinu, drugi kao prisposobu pobjede nad zloduhom koji je mogao biti car Dioklecijan ili kršćanski Vrag, a neki kao alegoriju pobjede vjere nad nevjerom, Crkve nad poganstvom (v. Belaj, 1998.).

² U Hrvatskoj se Jurjevo stoljećima slavilo dan kasnije. Razlog tome je odavanje počasti sv. Vojtjehu (promijenio ime u Adalbert) na dan njegove pogibije 23. 04. 997. godine; tako da je dan sv. Adalberta potisnuo dan kasnije manje važnog sveca. Nakon raskinuća državnopravnih veza Hrvata s Mađarskom, Jurjevo je u Hrvatskoj ponovno vraćeno na staro mjesto, na 23. travnja.

unajmljivali ili otpuštali sluge i pastiri. Blago se prvi put tjeralo na pašu. Tog dana se skupljalo razno bilje koje je potom služilo za vraćanje. Djevojke su se tada umivale u vodi u koju bi stavljale travu ili cvijet, da budu ljepše. Taj dan je bio osobito opasan za krave, kojima se čaranjem može oduzeti mlijeko. Strancima se toga dana ne smije dati mlijeko iz straha da će krave prestati dobro dobiti.

Kazivačica Štefica Smolković prisjetila se kako je to bilo kada je ona još bila djevojka (rođena 1927.). Ujutro na Jurjevo selo su obilazila dva dečka i dvije curice, a nazivali su se «jurjaši» i «jurjašice», a tako se i danas nazivaju. Išli su odvojeno, natjecajući se tko će dobiti više darova.

Djeca su se pripremala i po tjedan dana ranije kako bi što bolje uvježbala pjevanje. Dečki i djevojčice imali su različite pjesme. Dan ranije skupljali su vrbove grančice kod potoka Lomnica, gdje ih je bilo najviše.

Na samo Jurjevo ophodnici su se uputili kroz selo već od ranog jutra. Za vrijeme dok je kazivačica išla u ophode već se nije išlo u druga, okolna sela, ali ona pamti da su starije cure išle u Vukovinu, Mraclin, Peščenicu, Lekenik. Bile su poznate u raznim selima kao izvođači jurjevskih ophoda. Dobivale bi po nekoliko košara jaja, koja bi potom njihove majke prodavale na «placu». Žurile su što prije doći u susjedno selo jer tko bi prvi došao više bi i dobio.

Za jurjaša je bilo karakteristično nošenje «barjaka», dugačke motke na kojoj je na vrhu nasadena jabuka, a ispod nje zavezana trobojnica i crveni rubac.

Nošenje zastave je u prvom redu značajka Turopolja (u selu Staro Čiče je zovu «juraj»).

Djevojčice su nosile košarice i vrbove grančice. Išle bi od kuće do kuće i skupljale darove.

Lomničani ne poznaju «zelenog Jurja» s maskom od pruća.

Kad bi jurjaši i jurjašice došli pred kuću, gdje bi otpjevali jurjevsku pjesmu, domaćica bi tražila «jednu lepu, ravnu šibu, tenku, da bu povesmo tenko i lepo bilo, i da bu takve konople zrasle». Domaćica bi potom zataknila šibu među grede kuće. Zauzvrat bi djeca dobila jaja ili novac te bi darove međusobno podijelili.

Kazivačica se sjeća da je svake godine na Jurjevo u rano jutro projahao selom na konju najljepši dečko u plemićkoj odori. Nosio je kunu kapu, «svetešnju rubaču», lajbek, plemenitaške hlače, čizme i sablju. Bio je okićen zelenilom i cvijećem.

Jurjevo kao pastirski blagdan karakterističan je i zbog toga što se na taj dan stoka ovjenčavala vijencima. Tako okićenu tjerali su s

paše kući, a na ulazu u dvorište čekao ih je mali krijes. Krave su morale preskočiti vatru «da ne bi mleko zgubile» i «da ne bu coprnica odnesla mleka». Kad krava prođe vatru, domaćin skida vijenac i «onda ga hiti na krov da ne bu strela pukla v štalu». Vijenac bi ostao na krovu dok se ne bi osušio ili dok ga vjetar ne bi otpuhao.

Kresovi su se palili i večer prije Jurjeva. Raskršća («križajne») su bila pogodna mjesta jer su kuće bile drvene pa je bila manja opasnost da se nešto zapali. Natjecalo se tko će napraviti veći krijes, pa se reklo: «idemo tamo gde je vejši». Govorilo se: «Gdo bu na kresu ne bu v lesu». Mladi su preskakali vatru i tako se pokazivali pred djevojkama. Oko krijesa se pjevalo i plesalo i to bi trajalo sve dok se krijes nije ugasio, do kasno u noć.

Moji kazivači nisu znali objasniti značenje vatre i dima, dok se u literaturi navodi vjerovanje da vatra i dim jurjevskog krijesa mogu očuvati bolesti i zla u idućoj godini.

Jurjevo se ističe kao značajan blagdan, kada se prvi put u godini išlo s konjima i kravama na pašu, kada je «počinjao život» i za sve se pripremalo. Danima se iščekivao taj događaj.

Prvotne spontanosti pri izvođenju običaja u današnje vrijeme je uvelike nestalo. Danas običaj njeguje kulturno-umjetničko društvo «Nova zora», koje je djelovalo kontinuirano sve do Drugog svjetskog rata te potom ponovno od 1949. godine.

Društvo nastoji sačuvati izvornost izvođenja običaja, ali neke promjene su ipak bile neminovne. Jurjevo je danas izgubilo obilježje pastirskog blagdana iz jednostavnog razloga jer pastira nema. U cijelom selu može se naći svega nekoliko krava. Mlađe generacije odlazile su na školovanje u grad, a selo je sve više dobivalo obilježje prigradskog naselja. Te su se promjene mogle uočiti prije tridesetak godina.

Nadalje, pomak u generacijama koje ophode selo (danas idu sasvim mala djeca, a ranije odraslije djevojčice i dječaci) govori o gubljenju svečanog tona i ozbiljnosti pri izvođenju običaja.

Ima i onih koji idu samoinicijativno, bez zastave, nisu obučeni u nošnje, a umjesto košarica nose najlonske vrećice. Međutim, danas uglavnom KUD potiče djecu na organiziran odlazak u ophod tako što im naprave zastavu i obuku ih u nošnje. Ne ide se kao nekada od kuće do kuće, već isključivo kod poznatih ljudi iz sela. Zastava je danas štap od 3-4 metra na kojem je crvena marama s ružicama te brojne crvene trake. Jabuka se ne stavlja.

Kresovi se još uvijek pale, ali ne na svakom raskršću, kako je to bilo, po navodima kazivačice, prije deset, petnaest godina. Uoči Jurjeva pali se jedan veći krijes. Skupe se i stari i mladi, donesu se

kolači, uglavnom od dizanog tijesta, vino, rakija. Pri tome se pjevaju jurjevske pjesme, a poslije i druge, nevezane uz Jurjevo. Pale se i automobilske gume kako bi vatra što duže gorila, a veselje što duže trajalo.

Svečanoj atmosferi pridonose i tamburaši koji prije krijesa idu «nazdravljat Jurju» pa idu selom «od Jurja do Jurja». Nazdravljaju i čestitaju imendan svima koji se zovu Juraj ili Đurda. Pri tome su pogošćeni, a nerijetko bi dobili i novac. I danas se ide nazdravljati i pri tome se pjeva pozdravna pjesma:

Dobro večē Juro mili
Imendan ti sutra svanu
Imendan ti sutra svanu
Radujem se tvome danu
Sretna tvoja majka mila
Koja te je porodila
Koja te je porodila
I na noge postavila
Juro, Juro daj se sjeti
Da se mora i umreti
Juro, Juro daj se stani
I pogledaj ko je vani
Vani su ti tamburaši
Tvoji slavni nazdravljaši.³

Ista pjesma pjeva se i za druge imendane, samo što se mijenjaju imena prema prigodi, npr: dobro večē, Kato mila.

Jurjevski običaji u Lomnici, ophodi i paljenje kresova, kontinuirano su se održavali i za cijelo vrijeme komunističkog režima. No, jurjevanje se nije podupiralo, a razlog je bila vjerska obojanost običaja. Nije se smjelo pjevati: «falen budi Jezuš Krizstuš, falen Isus i Marijo» pa se umjesto toga pjevalo: «dobro dan vam gospodaru, gospodaru, gospodine». Kazivačica veli: «nismo se mogli privučiti» pa se nekada te izmjene ne bi ni izvodile. Osamdesetih se već na to manje pazilo.

Članovi KUD-a obnovili su svoje znanje na temelju etnografske literature. Na smotrama folklora ove se pjesme izvode u skraćenom obliku, odnosno, onoliko koliko to repertoar dozvoljava.

Prošel je, prošel, pisani Vuzem,
Došel je, došel, Juraj zeleni,

³ Kazivao Franjo Stepanić, rođen 1942., Donja Lomnica.

Iz zelene gore u to ravno polje.
Darujte ga, darujte, Juru zelenoga!
Nije Juro svaki dan, već u ljetu jedan dan.
Darujte ga, darujte, Juru zelenoga!
Dajte Juri soli, da se Boga moli,
Dajte Juri sira, da vam ljepše svira,
Dajte Juri hrži, da se doma drži,
Dajte Juri rakije, da se doma napije,
Dajte Juri gibanice, da ga ne bi ciganice,
Dajte Juri mleka, da ga ne bi seka,
Dajte Juri jajec, da ga ne bu zajec,
Dajte Juri dinar, dva, da ne pjeva badava.

Pjesma koju pjevaju jurjašice:

Faljen budi Jezuš Kristuš,
Gospodaru, gospodine,
Je li čujte, je li spiste,
Je li s nami govoriste?
Podignite rosne glave,
Stežite nam bijele ruke,
Nadjeljujte svete Jure.
Crna gora zeleni se,
Svaka majka žalosti se
Za jedinu čerku svoju,
Kuju mora dat pozoju.
Kad se pozoj van pokaže,
Sveti Juro k njemu jaše,
Sa korice mač izvleče,
Pa pozoju glavu sječe.
Ka pozoja umorio,
Sve djevojke otkupio.
Sve muzike zasvirale,
Sve djevojke zaplesale.

Pjevaju se i ove pjesme:

Falen Isus i Marija!
Kruto jako veseli se,
Kano drvo zeleni se,
Kano drvo u zelenju,
Sve tičice u veselju.

Sveti Juro konja jaše,
Okolo sebe sabljom maše
Od pozoja laka noga,
Jer se Juro ufaš Boga?
Ufam, ufam i pred Boga
I pred sina jedinoga.
Lepi Juro kres nalaže
Na Jurjevo navečer
Levom rukom venčec vija,
Desnom rukom kres nalaže,
Venčec vija mač povija,
Nestalo mu malo zlata
Malo Zlata za dva lata.
Nimam vera, Juro sinko,
Pri tebe ga kola voze,
Pri mene ga oslek nosi
Ti ga pojdi k očku prosit,
Pošel ga je k očku prosit:
Dej mi očko, malo zlata,
Malo zlata za dva lata.
Nimam vera, Juro sinko
Pri tebe ga kola voze,
Pri mene ga oslek nosi,
Ti ga pojdi k sestri prosit.
Pošel ga je k sestri:
Dej sestrica, malo zlata,
Malo zlata za dva lata,
Ne dam vera, Juro brate,
Pri tebe ga kola voze,
Pri mene ga oslek nosi
Ti ga pojdi bracu prosit:
Pošel ga je bracu prosit:
Dej mi bratec malo zlata.
Malo zlata za dva lata.
Ne dam vera, Juro bratec,
Pri tebe ga kola voze,
Pri mene ga oslek nosi,
Ti ga hodi drage prosit
Pošel ga je drage prosit:
Dej mi drago, malo zlata,
Malo zlata za dva lata,
Na ti vera, Juro dragi,

Imam zlata za dva lata
Na moj venčec bum ga dela,
Venčec budem tebe dala.

Tipična pjesma za Turopolje pjeva se i u Donjoj Lomnici:

I ovo se klanja zeleni Juraj, kirales (pripjev iza svakog stiha)
Zeleni Juraj, zeleno drevce,
Zeleno drvce, zelene halje,
Zelene halje i jukune kape,
Jukune kape i jubričke sablje.
Tu nadelajte zelena Jurja,
Zelena Jurja, daleka puta,
I daleka puta, trudnoga hoda.
I kukuvačica zakukuvala,
U jutro rano zelenom lugu,
Zelenom lugu na suvom drugu.
I stavite se vi mlade snašice.
Sve su djevojke zamuč otišle,
Samo ostala Mara djevojka.
Mara djevojka po gradu šeće,
Po gradu šeće, deverka budi,
Devet deverka, kaki brajenek,
Mara ima zlatnu jabuku,
Komu jabuka, komu djevojka,
Juri jabuka, Juri djevojka.
Hajd zbogom, zbogom, vi dobri ljudi,
Mi vam falimo, bog vam naplati, kirales!⁴

Jurjevski običaji u Gradićima

Nekoliko dana prije Jurjeva selo su obilazili jurjevski ophodnici zvani jur(j)evčani. Nisu zalazili u kuće, već bi ušli u dvorište i tu bi pjevali. Dečko je nosio zastavu, a to je bio štap i na njemu «peča» (veliki crveni vezeni rubac s ružama po njoj), vrpce, trobojnica i na vrhu zavezana poculica (za razliku od Lomnice gdje je jabuka na vrhu). Dvije djevojke nosile su košaru za darove i rukoveti

⁴ Kazivale Ankica Stepanić (rođena 1936.) i Štefica Smolković (rođena 1927.).

brezovih grančica koje su davale gazdarici. Ona ih je ispraćala udarcima, odnosno, «po riti tukla». Vjerovalo se da će se tako pospješiti rast konoplje. Potom bi grančice stavila među grede kuće. Djevojke bi se zahvalile: «Fala, vam fala vi dobri ljudi, mi vam falemo a bog naplati i Marija božja mati».

Od sakupljenih darova u određenoj kući jurjevčani su priredili zajedničku gozbu. Vjerovalo se da su darovana jaja izrazito dobra za nasad pod kvočku. Novija pojava je da djeca dijele darove, novac i jaja (posljednjih tridesetak godina).

Uz ophodnike je išao i «zeleni Juraj», mladić ovijen u zelenilo, koji bi otkinuo jednu grančicu sa svoga koša od zelenila i dao je domaćici. Ta se grančica također stavljala među grede ili u staju radi plodnosti ljetine. Nekada je «zeleni Juraj» bio cijeli u zelenom, a s vremenom se to izmijenilo u koš od zelenila na glavi.

Ophodnici su obilazili i druga udaljenija mjesta po čitavom Turopolju gdje nije bilo ophoda. Znali su se i po osam dana ranije uputiti pa bi noćili u tim selima.

Uoči Jurjeva na paši su se ovjenčavale krave koje bi pri povratku tjerale na preskakivanje malih kresova koji su se palili na ulazu u dvorište. Domaćin bi potom skinuo vijenac s krave i bacao ga na krov. Tu bi ostajao sve dok se ne bi osušio, te bi se spremao u štalu sve do idućeg Jurjeva kada se bacao na krijes. Kazivači mi nisu uspjeli protumačiti značenje, kažu da su to radili «običaja radi».

Navečer uoči Jurjeva, a i na samo Jurjevo, palio se veliki krijes nasred sela. Okupljalo se cijelo selo pa je i ovdje, kao i u Lomnici, postojala uzrečica: «Gdo ni letos na kresu, taj bu letos v lesu».

Promjenjivost običaja i njegovu uvjetovanost društvenom situacijom, mjestom, vremenom i sudionicima vidimo na primjeru Jurjeva kako se danas javlja u Gradićima.

U razgovoru sa članovima KUD-a «Gradići» uočila sam koliko im je značajno «obilježiti» Jurjevo. Mladi iz društva rado izvode običaj, a uče ih starije žene. Ne idu djeca, već malo odrasliji, srednjoškolci. Obično ih ide četvero u grupi, dva dečka i dvije djevojke i to u više skupina jer je selo veliko. Dečko nosi zastavu, djevojke košare i grančice.

Prije dvije godine dovodili su ovjenčane krave do krijesa, ali nisu preskakivale vatru. Dovedi su ih tek da tu budu «simbolično». Krijes se danas pali na istom mjestu gdje se palio i ranije, samo što je tu sada Društveni dom, a prije je bila čistina. To je središte okupljanja i daje svojevrsan identitet selu. Nakon paljenja krijesa prelazi se u Dom na zabavu koju organiziraju mladi iz sela. Nikakvo čuđenje nije

spajanje tamburica i električnih gitara. Naime, obično se pozovu neke velikogoričke grupe koje sviraju na «modernim» instrumentima, dok za vrijeme njihovih pauza sviraju dečki iz KUD-a svoj repertoar na tamburicama. Zabave takvog tipa se održavaju od 1979. godine kada se KUD osnovao i danas okuplja oko 130 članova, uglavnom mlađih. Znanje pjesama koje KUD izvodi obnovljeno je na temelju literature (Višnja Huzjak, Vojko Miklaušić).

Karakteristična pjesma za Gradiće:

Kruto jako veseli se,
Kano drvo zeleni se,
Kano drvo u zelenju,
Sve ptičice u veselju.
Sveti Juraj konja jaše,
Oko sebe sabljom maše.
Od pozoja laka noga,
Jer se Juro ufaš Boga.
Ufam Boga i pred Boga,
I pred sina jedinoga.
Iz korica mač izvleče,
Pa pozaju glavu siječe.
Hodi kuma u komaru,
Nosi jaja u košaru.
Donesite nam sedalce,
I još k tomu dva tri jajce.
Ak nemate dva tri jajca,
Pa nam dajte pet dinarca.
Ak nas ne te darovali,
Mi vam bumo sinka krali,
Sinka krali otpelali,
Srede luga zelenoga.
Srede luga zelenoga,
Srede cveća šarenoga.⁵

Selom i dalje idu tamburaši, i to od «Jurja do Jurja». Pedesetih se prestalo ići u ophode i nisu se palili kresovi. Osamdesetih se običaj nanovo obnovio. Kao razlog zamiranja običaja kazivači spominju sputavanje od strane komunističkog režima.

Jurjevski običaji u Velikoj Mlaci

⁵ Kazivala Katica Kozačinski, rođena 1949., Gradići.

S obnovom običaja krenulo se 1999. godine Centralni događaj bila je povorka koju je »izrežiralo« kulturno-umjetničko društvo «Velika Mlaka», a koje do tada nikad nije bilo. Povorka je išla kroz cijelo selo, na čelu je bila konjska zaprega, okićena zelenim vrbovim grančicama te na njoj tamburaši. Iza zaprege išli su dječak i dvije djevojčice koji su predstavljali ophodnike jurjaše te ostali članovi društva u narodnim nošnjama. Dečko je nosio «barjak» ukrašen crvenim trakama i rupcem, na čijem vrhu je vijenac od zimzelena kao simbol vječnosti te nataktna jabuka kao simbol zdravlja i mladosti. Djevojke su dijelile vrbove grančice promatračima te skupljale darove. Kolo se plesalo ispred crkve, te se potom povorka uputila prema zadružnom domu gdje se palio krijes, a potom se u domu izvodio program. Kazivačica naglašava značenje dima kao obrane od zlih sila, bolesti i lošeg vremena. Lik zelenog Jurja se ne pojavljuje.

Za vrijeme komunističkog režima običaj se skromno obilježavao. Od sedamdesetih godina pa sve do 1982., kada je osnovan KUD, nije se išlo u ophode. Kresove su ljudi palili ispred svojih kuća, ali se sve do 1982. godine nije palio veliki zajednički krijes u selu. Od 1991. do 1997. godine vatre se nisu palili zbog ratne situacije i blizine zračne luke. 1997. godine društvo je aktivnije sudjelovalo u oživljavanju jurjevskih običaja da bi se 1999. prvi put organizirala svečana povorka kroz selo. Na taj način, s povorkom kao predstavjačkim oblikom, Jurjevo je dobilo novu značajku. Običaj se na ovaj način ne izvodi nego prikazuje, (pokazuje). KUD predstavlja ono što je obnovljeno i ponovno naučeno od starijih žena iz sela za čije se mladosti još uvijek spontano išlo u ophode.

Jurjevski običaji u Mičevcima

U selu Mičevci običaj ophoda se izgubio sedamdesetih godina dok su se kresovi i dalje palili. Danas se pali jedan veliki krijes i tu se okuplja cijelo selo. Početkom devedesetih na Jurjevo su se počele održavati priredbe u Domu gdje se pjevaju jurjevske pjesme, prikazuje tijek ophoda, a na pozornici stoji pleteni koš koji je prije bio oprema «Jurja». U toj prilici on je postao tek izloženi predmet na pozornici. Na taj se način čitavo jurjevanje «preselilo» u dvoranu iz koje se nastoji, prema zahtjevima i mogućnostima suvremenosti, oživotvoriti staru tradiciju. Mlade članice etno-skupine iz Mičevca naučile su pjevati narednu jurjevsku pjesmu:

Falen Isus i Marijo,
Falen Isus i Marijo,
Kruto, jako veseli se,

Kano drvo zeleni se
Kano drvo u zelenju,
Se ptičice u veselju.
Sveti Juraj koplje meće,
On pazoja strašno seče,
Od pazoja laka noga,
«jel se Juro, ufaš Boga?»
Ufam Boga i pred Boga
I pred sinka jedinoga.
Odličeni Juraj v krvi,
Med vojaki bil je prvi.
Dobar danak tomu stanu,
Tomu stanu, gospodaru.
Gospodaru, gospodine,
Cele hiže i družine.
Podajte nam vi sed darce
Ak nemate dve, tri jajce
Pak nam dajte dve, tri jajce,
Pak nam dajte dve dinarce.
Ne dajte nam dugo stati
Pred vašimi novi vrati.
Jer je blato do kolena,
A vodica do ramena.
Ak nas nete daruvali,
Mi vam bumo sinka krali.
Sinka krali, otpelali,
Srede luga zelenoga,
Srede luga zelenoga,
Med ružice fioalice,
Med ružice fioalice,
I med zlatne djevojčice.⁶

Jedna od značajnijih etno-manifestacija velikogoričkog kraja je «turopoljsko Jurjevo» koje se od 1995. godine održava u starom gradu Lukavcu,⁷ koji je sagrađen kao obrana od Turaka. Prva

⁶ Kazivala Renata Haluga, rođena 1978., Mičevac.

⁷ Sredinom prve polovine XV. stoljeća započele su prve turske provale na području Turopolja koje su trajale sve do kraja XVI. stoljeća. One su imale za cilj pljačku i odvođenje stanovništva u roblje. U cilju obrane od Turaka, Turopoljci su izgradili na potoku Lukavcu, kraj sela Donji Lukavec, drvenu

priredba bila je skromna, no svake naredne godine manifestacija je dobivala na kvantiteti, tako da uz njegovanje pučke tradicije i vjerskog karaktera 1999. godine to izrasta u turistički, kulturni i zabavni događaj, pučku svečanost i veselicu. Radi se o povorci folkloraša, mažoretkinja, limene glazbe, jurjaša, preko Gradića i Lomnice do Lukavca. Banderiji⁸ su jašući na konjima bili na čelu povorke. U Lukavcu se izvodio konjički igrokaz, boj Turaka i Turopoljaca koje predvodi Sv. Juraj. Krijes se palio ispred kaštela Lukavca, a potom je slijedio koncert zabavne glazbe. Cijela manifestacija popraćena je velikom ugostiteljskom ponudom⁹ i zabavnim sadržajima te na taj način Jurjevo postaje velika pučka veselica.

U crkvi Sv. Jurja u Odri na taj dan je crkveno prošenje gdje se služi svečana misa i posvećuje turopoljska zastava uz sudjelovanje Turopoljskog banderija te brojnih hodočasnika iz drugih mjesta. U velikom broju su dolazili i Romi nastanjeni na tom području, a bavili su se prodajom konja. Dolazak Roma na «Đurđevdan» u Odru bio je praćen romskom glazbom i veseljem. Poslije drugog svjetskog rata i Pavelićevog režima broj Roma na tom području je smanjen. No, običaj da Romi dolaze u crkvu i pale svijeće na Jurjevo održao se sve do danas.

Ovim radom željela sam dati prikaz jurjevskih običaja u

utvrdu-grad Lukavec (1474-1479). Ovu utvrdu su kasnije prisvajali razni velikaši, te su je Turopoljci natrag dobili tek 1553. godine.

⁸ U prvom dokumentu o Turopoljcima iz 1225. godine Turopoljski banderiji imenovani su kao iobagiones castri, čuvarima Grada Zagreba. Od tada su kao kraljevsko plemstvo dužni ratovati u kraljevskim vojnama. Zbog brojnosti i življena na turskoj granici turopoljski banderij je kao samostalna jedinica sa svojom zastavom i pod zapovjedništvom hrvatskog bana. Banderij je bio veličine satnije, no u izuzetnim prilikama broj mu se povećavao. Zbog zasluga vojne službe u Plemenitoj općini imali su svog predstavnika u hrvatsko-ugarskom saboru do 1848. i hrvatskom do 1919. godine. Od 1993. Turopoljski banderij je u sastavu Prvog gardijskog zbora.

⁹ Radi se o turopoljskom specijalitetu, kotlovinu pripremljenoj od autohtone vrste turopoljske svinje, (Turopoljci tvrde: «iza posta, mesa nikad dosta») koja je bez sumnje najstarija hrvatska pasmina te se tako uvrštava u red najstarijih pasmina u Europi. Turopoljska svinja se savršeno uklopila u postojeći ekosistem koristeći ogromne komplekse hrastovih šuma kao bitni element ishrane.

turopoljskom kraju, ali me pri tome nije zanimalo samo ono što se događalo mnogo ranije i što su temeljito opisali raniji autori nego slijed promjena u jurjevskim običajima ovoga kraja od tridesetih godina prošloga stoljeća do danas. Te promjene nastupile su pod raznim okolnostima. Tehnološka revolucija u 20. stoljeću, koja je dovela do naglog razvoja sela i pretvorila ga u prigradsko naselje, izmijenila je stari izgled stočarsko-zemljoradničkog sela s poznatom turopoljskom drvenom arhitekturom u naselja koja su izgubila stari identitet i postala produžena ruka grada sa sitnim obrtima, malim pogonima i ostalim sadržajima nagle urbanizacije.

Drugi uzrok promjena u običajima ovdašnjeg stanovništva nastao je zbog specifičnog prostora kojeg nastanjuju i kojeg su zahvaćale sve vjetrometine ovoga stoljeća, smjene ratova i režima. Zamiranje običaja je izrazito jako u ratu te u doba komunističke vlasti upravo zbog njegova vjerskog značenja. To se, naime, promjenjivo odražavalo svih tih godina. Intezitet zabranjivanog ili pak autocenzuriranog bio je jak neposredno nakon drugog svjetskog rata, a osobito nakon hrvatskog proljeća, početkom sedamdesetih godina. Početkom osamdesetih običaj se ponovno počeo izvoditi bez straha, a puni zamah obnova uzima krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina. Neupitno je da stupanj demokratizacije ima bitan utjecaj na očuvanje tradicije i njeno postavljanje u novi društveni kontekst.

Stupanj zamiranja običaja različit je u pojedinim selima. On je ovisio o jakosti partijske organizacije u njima te o većoj ili manjoj brzini prelaska s pastirskog-zemljoradničkog načina života u industrijalizirani. Sam običaj se u nekim mjestima ipak sačuvao (dakako, s promijenjenom funkcijom), a u nekima se upornim zalaganjem entuzijasta iznova obnovio. Ipak, kroz cijelo vrijeme običaj je bio izložen promjenama. Ponekad su se mijenjale riječi jurjevskih pjesama, izbacivani su iz njih sakralni dijelovi, a ponekad zamjenjivani profanim (u Donjoj Lomnici se umjesto Ježuš Kristuš pjevalo: Gospodaru, Gospodine).

Sam jurjevski ophod je također doživljavao promjene. Običaj je bio da ophodnici idu i u druga sela. Ponekad su polazili i po nekoliko dana ranije da ih ne bi netko pretekao. Moji kazivači to znaju samo po čuvenju, što bi moglo značiti da se to događalo prije tridesetih godina ovog stoljeća. Kasnije su se ophodi vršili samo po vlastitom selu.

U komunizmu je ophod bio reduciran na one kuće u kojima su ljudi «od crkve», a ne «od partije».

Danas se u ophode, u većini slučajeva, ide u popodnevnim

satima, zbog zauzetosti djece školom i obaveza zaposlenih ljudi, dok se ranije išlo rano ujutro.

Kresovi su bili paljeni po svim raskršćima, da bi se vremenom njihov broj smanjivao, uzrokovano izgradnjom naselja gdje gotovo sva raskršća postaju urbanizirani dijelovi naselja, a ne velike čistine kakve su prije bile. Danas se u većini naselja pali samo jedan krijes, obično ispred zgrade Društvenog doma ili na glavnom raskršću u selu. Na taj način ta mjesta postaju kulturnim identitetom sela. Od prije trideset godina kresovi se nerijetko potpomažu ložiti automobilskim gumama.

S vremenom su se mijenjali i darovi koje su jurjaši dobijali. Od jaja se postupno došlo do novca. Danas u nekim mjestima djeca inercijom obnavljanja običaja idu u ophod nepripremljena. Stariji kažu da idu «kao u maškare». «Dođe dete pred hižu i kaže: Prošel je, prošel pisani Vuzem i osim toga ne zna ništa, samo traži novac. Sva ona lepota je prestala. Ja mu dam novac samo da se ne muči».

Mijenjala se i struktura izvođača jurjevskih običaja. S vremenom su išla sve mlađa i mlađa djeca. U Donjoj Lomnici promijenjen je i prvotni običaj da u ophode idu dvije djevojčice i dječak. Kasnije su išli odvojeno dva dječaka ili dvije djevojčice.

Nekada je «zeleni Juraj» bio sav od zelenila (u Gradićima) da bi kasnije imao samo zeleni koš na glavi te da bi se na kraju potpuno odbacio.

Pastirski karakter Jurjeva potpuno je nestao. Danas se više ne ide čuvati «blago» pa je s time nestalo i jurjevskih pastirskih igara (izrada vijenaca za stoku, izrada «fiščula», truba od kore drveća, prutova nalik na zmiju od zelenih grana...)

Danas se tek ponegdje simbolično ovjenča neka krava i dovede do krijesa (Gradići) ili nekoliko ovjenčanih krava preskaču preko malog krijesa, a sve to za potrebe snimanja TV emisije (Donja Lomnica).

Danas na novojurjevskim svečanostima ulogu pastira zamjetno preuzimaju izviđači koji se brinu o paljenju krijesa, a tu su obično u blizini i revni vatrogasci.

Izgubljena su i narodna vjerovanja uz običaje Jurjeva (lijepa šiba da konoplja bolje izraste, vijenac na strehu da grom ne udari, da krava mlijeko ne izgubi, da vještica ne bi mlijeko ukrala...). Neke od starijih kazivačica se sjećaju značenja izvođenja običaja dok mlađi kažu da se izvode «običaja radi».

Gavazzijeva analiza jurjevskih običaja u prošlosti pokazuje bitne odlike običaja, a to su: navještanje proljeća i magični apotropajski smisao (apotropajska sredstva za odbijanje zlih sila-svježe zelenilo, trubljenje u trubu od vrbove kore, pravljenje buke,

zakukuljeno mistično biće, crvenilo traka i rubaca). Međutim, u današnje vrijeme ta su apotropajska sredstva izgubila prvotno značenje.

Najveći dio njegovanja jurjevske tradicije danas obavljaju folklorna društva. Uspomena na Vojka Miklaušića, koji je u svom djelu sakupio građu i napjeve, još uvijek je živa. Stariji ga se sjećaju, a mlađima je njegova knjiga učiteljica njihove povijesti. Folklorni simboli, kao u ovom slučaju jurjevski ophodi, postaju simbolima identiteta turopoljske zajednice.

Postoji i pokušaj da se izmijeni sama struktura običaja. U Velikoj Mlaci se tako umjesto jurjevskog ophoda prisustvovalo jurjaškoj povorci.

U zadnje vrijeme vidi se izrastanje «malih» Jurjeva turopoljskih sela u jedno «veliko» Jurjevo, u turističku manifestaciju u Lukavcu, odnosno potrošački revival folklor. Stvara se jedno novo, izmišljeno jurjevanje koje je spoj tradicije i novih oblika zabave uz financiranje raznih subjekata koji u tome vide svoj interes. Ono u sebe upija raznolike nove kulturološke i sociološke utjecaje. Izvorni folklor dobiva svoje drugo lice, tj. suvremenu funkciju prilikom čega se on prenosi iz izvornog okruženja i s izvornom svrhom u industriju zabave i turizma. Današnje trajanje i održavanje običaja usko je vezano s njegovom medijskom egzistencijom. U doglednoj budućnosti ne bi bilo nimalo čudno kada bi na jurjevsku nedjelju u Lukavcu naišli na štand s računalima gdje možemo provjeriti svoj E-mail, slušati tradicionalne jurjevske pjesme, a potom prisustvovati velikom jurjevskom rave party-u za 10 000 ljudi.

Literatura i izvori:

Huzjak, Višnja (1957): *Zeleni Juraj*, Publikacije etnološkog seminara Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, sv. 2, Zagreb

Huzjak, Višnja (1961): Jurjevska baština danas, u: *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, Br. 5, Zagreb

Miklaušić, Vojko (1994): *Plemeniti puti*, Matica Hrvatska-Ogranak Velika Gorica

Lazowski, Emilij (1910): *Povijest plemenite općine Turopolje*, sv. 1. Zagreb

Gavazzi, Milovan (1991): *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Zagreb

Belaj, Vitomir (1998): *Hod kroz godinu*, Zagreb

Kazivači:

Ankica Stepanić, rođena 1936., Donja Lomnica
Franjo Stepanić, rođen 1942., Donja Lomnica
Štefica Smolković, rođena 1927., Donja Lomnica
Gordana Kovačić, rođena 1957., Gradići
Marija Kozačinski, rođena 1921., Gradići
Katica Kozačinski, rođena 1949., Gradići
Nevenka Cundeković, rođena 1960., Velika Mlaka
Renata Haluga, rođena 1978., Mičevci
Miljenko Muršić, Velika Gorica

ST. GEORGE'S DAY CUSTOMS

(Summary)

The paper on St. George's Day customs is a result of fieldwork done by the author in the Turopolje area, especially in villages of Donja Lomnica, Gradići, Velika Mlaka and Mičevci. The attention was focused on the sequence of transformations in performing customs connected with St. George's Day from the third decade of the last century until today. The author takes notice of some newly invented practices, which present a combination of the tradition with some new ways of entertainment, financed by various individuals and organizations out of their self-interest.